

SZÍNHÁZAK, AMATŐRÖK, DILETTÁNSOK

(Jegyzetek a Vajdasági Amatőrszínházak XV. Találkozójáról)

Olyan, mint egy igazi fesztivál. Még ha csupán amatőr és »találkozó« is. Sokszorosított időszakos közlönye is van. Jó néhány éve már. Egy időben kétnyelvű volt, de mióta a magyar nyelvű szövegek szerzője elköltözött a városból, pár éve egy nyelvű csupán. Igazi a megnyitó is, meghívott közönséggel és táblás házzal, ami annyit jelent, hogy az első előadáson — Stevan Sremac *Papháborújának* dramatisztizációját mutatja be a vendéglátó kikindai együttes — olyanok is jelen vannak, akiknek jelen »kell« lenniük. »Fesztiválon kívül« azonban ugyanez az előadás még egyszer bemutatásra kerül — ezúttal is telt ház előtt. Telt ház van még az eredményhirdetéssel egybekapcsolt utolsó előadáson, a külaiak kitűnő *Golgotáján* is. Ami a többi látogatottságát illeti, a szerbhorvát nyelvű előadások esetében majdnem telt vagy háromnegyed, a magyar nyelvűekében fél vagy negyed ház — pedig a belépőjegyeket a Livnica Vas- és Temperaöntödében és a Toza Marković Épületanyaggyárban, ahol sok magyar dolgozik, ingyen osztogatják. Meglepő a nézők száma Nušić *Gyászoló családjának* ruszin nyelvű előadásán; persze a darabot a legtöbben jól ismerik, ezenkívül a kikindai Dragan Jović rendezte. Az uzdiniak fellépésekor viszont a szervezők gondoskodnak egy autóbusznyi román nézőről — dicséretes intézkedés, nincs elkedvetlenítőbb, mint visszhangtalanul visszhangzó üres teremben, csak a zsűrinek játszani. Törökkanizsán, ahol a tizenhat előadás közül hat kerül színre, látogatottság dolgában állítólag valamivel jobb a helyzet, sőt az előadásokat követő beszélgetésekben is többen vesznek részt. Hogy ez a kissé lagymatag érdeklődés mennyire jellemzője az »igazi« fesztiválokknak, azt személyes tapasztalatokból sajnos nem tudom, de tartok tőle, hogy e téren is fennáll bizonyos rokonság az igazival.

Na de fanyalgásnak vagy lekicsinylésnek ne vegye senki, amiért »igazit« emlegetek. Nem egyébért teszem, mint a másság hangsúlyozása kedvéért. Mert az amatőrszínház más, másfajta megközelítést követel. Nézőként és kritikusként egyaránt. Nem csupán a teljesítmények kevésbé rideg és kevésbé könyörtelen felmérését, hanem a különböző együttesek eltérő lehetőségeinek figyelembevételét is, továbbá annak a lelkesedésnek a méltánylását, ami az előadások szereplőit a munkacsarnokban, eladópuhít és íróasztal mögött vagy éppen katedrán eltöltött órák után képes a »világot jelentő deszkákra« szólítani. Ezért nem ülhetünk be amatőrszínészek előadásaira nem csupán »profimérovél«, hanem ezért kell még az amatőröknek szánt mércét is kissé »súlycsoportok« szerint módosítani. Ennek ellenére, ha

a »csúcsoakat« nézzük, akad néhány igazi is. Veltük kapcsolatban a tünetek is igaziak, korunk színházának jellemzői. Ilyen a »fizikai színház« uralkodása, rendezői koncepciók dominálása a szerzők, vagyis a gondolati elemek fölött. Nyilván a hivatásos rendezők közreműködése folytán, különösen szembetűnően a kikindai Dragan Jović rendezéseiben. Jović *Gyászoló családjának*, a kereszturi Djadja amatőrjeinek nagyszerű előadásában, ugyanis kevés köze van a nušići, franciásan könnyed szellemességhez: megfogalmazásában Nušić inkább démoni lesz, semmint csipkelődő, a szélsőségesen groteszkké formált alakok mintegy a meggazdagodás esélye által emberi mivoltukból kivetkőztetve, elveszítetten rohangálnak az örököltni remélt kastély falai között. Kerekeken gördülnek a színpalak, s mintha a kastély mindig más részeit látnánk, hol kitágulnak, hol összeszűkülnek — nem tudom, eredeti ötlet-e, vagy másodkézből való, sokban azonban nekik, meg persze az amatőrszíntet messze meghaladó játéknak is köszönhető, hogy a nyelvi válaszfal ellenére végigélvezzük az előadást. Ugyanígy izgalmas Jović másik színpadképe is: fehérre meszelt dróthálón át látjuk Čira és Spira nevetségesen kisszerű pap-háborúját. Nem mindenki »kapcsol«, vannak, akik kifogásolják ezt a közönség és a színészek közötti válaszfalat, akad olyan félig trefás vélemény is, mely szerint szerepe mindössze annyi, hogy a színpadon szabadjára engedett eleven tyúkok a nézők közé ne repüljenek. Pedig igazi funkciója mindenekelőtt egy »tyúkperes«, provinciális világ, magyarán a vidékies korlátoltság jelképezése. És ha ezt elhatárolja tőlünk valami, hát annál jobb nekünk. Harsány és sziporkázó, de kegyetlen komédiát is jelent végeredményben Jović mindkét rendezése. Petar Ujević kulai rendező viszont Kirleža *Golgotájával* érezhetően monumentalitásra törekedett, hol dinamikus, hol méltóságteljes tömegjele- neteivel, melyek nem egy hivatásos színház erejét is próbára tehetnék. Sikerül is megrendítenie közönségét. Függyön után percekig kissé »sokkoltak« vagyunk. Késve ébredünk csak rá egyes gyenge pontokra: mindenekelőtt arra, hogy a forradalmi lendület és eltökéltség nem csupán hangerővel fejezhető ki. Ebben azonban része van a kikindai színházterem közismerten rossz akusztikájának is. Az ugyanis nem igazi. Annyira nem, hogy a rendezők eleve hozzáhangolják az előadást. Ezt teszi a Peter Schäffer komédiáját, a *Játék a sötétben* bemutató zrenjanini Madách Amatőrszínház vendégrendezője, Fischer Károly is, alighanem ezért lesz az együttes két rokonszenves fiatal színésznoőjének hangja is kissé élessé. Pedig a játék, főleg ha figyelembe vesszük azt a rendkívül nehéz feladatot, ami elé a szereplőket Schäffer formailag ötletes, de a mondanivalót tekintve üres komédiájának »láthatatlan sötétsége« állította, akkor a játék nagyon is elismerést érdemel, sőt élvezetes is. Ilyen még a románok gyorsan pergő komédiája (Ion Baiesu: *Lábtörő*), szintén a nyelvi akadályok ellenére is.

Körülbelül eddig tart a színház. Az igazi, vagy majdnem egészen az. Ami mellett az »amatőr« inkább csak státust jelöl. A többi: tisztos teljesítmény vagy szándék, sikeres vagy kevésbé sikeres próbálkozás, lelkesedés, akarás, tétova kezdő lépés a színpadon — vagy éppen első kapcsolat kultúrával, művészettel, irodalommal. Meg né-

hány szigetszerűen kiemelkedő alakítás, esetenként meglepő, részben talán a partnerek erőtlensége miatt különösképpen szembetűnő.

Vagy vakmerő sokat akarás. Mint Strindberg tragédiája, *Az apa* a Sremska Mitrovica-i ifjúsági otthon drámai stúdiójának előadásában. Patikamérlegesen mérve nem ez a leggyengébb, mégis a legnagyobb melléfogás. Hiszen ugyanez a fiatal együttes, szerényebb vállalkozással, egészen rokonszenves benyomást is kelthetett volna.

Bár ahogy vesszük. Mert íme *Az apáról* egy néző véleménye is. Nem tipikus, nem ez jellemző az előadások utáni felszólalásokra, de gyöngyszem: igenis helyes volt műsorra tűzni, nagyon is pozitív darrab; főleg az ifjú nemzedék képviselői tanulhatják meg belőle — legalábbis, ami a férfiakat illeti —, hogy a jövődöbelit ajánlatos alaposan szemügyre venni.

*

Az előadások után nem sokan maradnak a teremben. Szerencsés esetben harmincan-egyvenen, nyolcan-tizen közülük a látottakhoz hozzá is szólnak. Estéről estére nagyjából ugyanazok. Ideértve a zsűritagokat s még néhány céhbelt, akik — kicsit a »laikus« nézők tartózkodása miatt is — némileg »kisajátítják« ezeket a beszélgetéseket. De azért érdekesek, néla viharosak is.

Sokban az őket vezető idősebb, tapasztalt színházi rendező (továbbiakban: beszélgetésvezető) személyének köszönhetően. Igazi »színházi róka«, ősz pópaszakállal. Külön színt jelent. Egyéniség. Annyira, hogy nem hajlandó, de talán nem is tud lemondani arról, hogy az legyen. Önjellemzése szerint azok közé tartozik, akiket a sajtban mindenekelött a lyukak érdeklik. Ritka és nem eléggé méltányolt emberi tulajdonság. Régi szereplője ezeknek a találkozóknak; két évig hiányzott, annak idején infarktust emlegettek. Örülök, hogy újra látom, nem mindenki örül. »Borsos humora ellenére meghitten családias légkört teremt«, jegyzem fel róla az elején. Sajnos a végére kiderül, hogy ez inkább csak szándékában volt. Alighanem ott véti el, hogy azt a csipkelődőn közvetlen hangot üti meg, ami jobbára »szakmai deformációban« szenvedő céhbeliek közt válik be csupán. Mert a jelenlévők közül sokan csak a szavakat hallják, de a »melódiát« nem érzékelik. Nem érzik, hogy szabadszájúsága és elevenbe vágásai mögött ember- és életszeretet lapul. Ezért a mellre szívások. És a dilettánsünetek felszínre kerülései.

Mert ezek itt vannak. Bármennyire ugyanúgy nem ugyanaz »amatőr« és »dilettáns«, ahogyan a hivatásos művész és művészete is dilettáns lehet. Amatőrszínházak esetében pedig még kifejezetten gyenge teljesítmények kapcsán se helyénvaló dilettantizmust emlegetni. Megint csak a »másság« miatt. Amiért az amatőrizmus a dolgozó embert aktivizálja, s a művészet passzív fogyasztójából egy művészi, vagy legalább annak szánt produkció részesévé teszi, ami akkor is bizonyos többletet jelent, ha gyengébb a »profi« kultúra produktumainál. Melyeknek az önmagát amatőrként aktivizáló ember természetesen szintén fogyasztója lehet. *Lehet!* — mert nem biztos, hogy az is. Sokszor a szórakoztatóipar fogyasztója csupán. Ám az igazi

(nem feltétlenül a »magas«) kultúrával való kapcsolatát hátha éppen amatőr aktivitásával alapozza meg. Ezért szemetszűrőbb és bántóbb az a dilettantizmus, ami *színpadon kívül* jelentkezik. Éppen mert legfőbb veszélye abban van, hogy a kultúrával való kapcsolatteremtésnek ezt a lehetséges útját torlaszhatja el. Főleg a túl korán kifejlődött és a teljesítményekkel arányban nem álló »művészi öntudat« kicsapódásaként. Amiből eredően az amatőr néha minden bírálat elviselésére képtelenné lesz. Mert bírálni kell. Bármilyen »önértéke« legyen pusztán a részvételnek is, a színház, még ha amatőr is, végeredményben produkció.

Példa bőven akad, válogathatók:

Az egyik eset főszereplője, szerepét a színpadon igazán hivatásos szinten oldja meg. Nem is őt éri bírálat, hanem a díszleteket. Nehéz eldönteni, giccsparódiát jelentenek-e, vagy csak giccsot, még a szakértői vélemények is megoszlanak. Beszélgetésvezetőnk az utóbbira hajlik, véleményét nem rejti véka alá. Emberünk nem hagyja magát, ami még nem lenne baj. Csakhogy nem a »vádak« ellen védekezik, hanem — s ez már dilettantizmus — ellenvádat konstruál. Türelmetlenül lapozza fel a már említett közlőnyt: lám, ilyen a beszélgetésvezető, tegnap például nem átalotta kijelenteni, hogy a »rendezői színház«, a külsőséges fogások dominálása, némileg a rágógumi-nak arra a tulajdonságára emlékezteti, hogy ideig-óráig elveri az éhséget, de nem lakhat jól. És ebben van is valami. Ám nem ez a fontos, hanem hogy emberünk értékes zsákmányként szorongatja a mikrofont, kivörösödve a magáét mondja. Alighanem olyas valamitől hajtva, amit a sportnyelvtől kölcsönözve »klubsovinizmusnak« nevezhetünk. Hiába: akár jogos a bírálat, akár nem, a »haza becsületét« védelmezni kell.

Viharosabb megnyilatkozások is adódnak. Strindberg után ugyanis elhangzik, hogy az apa, mármint a darab főszereplője, bármennyire kapitány legyen is, mégsem vidéki csendőrőrmester, ahogyan azt se hallgathatjuk el, hogy Laura cipőjének nyolc centi vastag talpát és csipőig »felsliccoelt« szoknyáját még a színre hozók szűkös anyagi lehetőségei se indokolhatják. Pedig az »adagolás« kíméletes. Elsőként, már-már a hagyományoknak megfelelően, a jelenlévők doyenja mond véleményt. Galambösz és galambszívű. És bár az utána következők egyre bátrabbak lesznek, a »hóhérmunka« így is a beszélgetésvezetőre marad. Azzal kezdi, hogy egész este azon gondolkozott, szóljon-e egyáltalán. Kétélű kíméletesség. Némi, nem egészen helyénvaló kajánsággal méltányoljuk is, de persze érthető, hogy azt a megállapítást, miszerint a legjobb két kopott bőrfotel volt, az érintettek egészen másképp élik át. Mégis, az izzadó, fejét vakaró rendező-főszereplő »védőbeszéde« viszonylag visszafogott, főleg saját indulatai ellen folytatott hősieles küzdelme érdemel elismerést. Nem is vele van baj, hanem aki utána következik. Szintén szereplője a darabnak, katonaruhában jelenik meg az előadás után — külön elgondolkoztató momentum: nem kis erőfeszítésbe kerülhetett elszabadulni a próbákra és az előadásokra, és hogy erre egyáltalán sor kerülhetett, végeredményben feletesei megértéséről tanúskodik. »Néhány szót« kíván csak szólni, közli,

hogy színikritikái is jelentek már meg, majd megkérdezi: talán bizony »meg akarják tiltani« nekik, hogy Strindberget játszanak. Aztán a lényegre tér: ha a darabot hivatásos színház játszotta volna hajszálra ugyanígy, bezzeg akkor... de persze amatőrökkel mindent lehet. »Javaslat« is van: nyilvánítsanak minden amatőrszínházat »profinak«, adjanak a színészeknek fizetést, és akkor a kritikával is minden rendben lesz. Megkérdezi, olvas-e színikritikát, sajnos lehetetlen. Feltartóztathatatlan, érezhetően »cukkolja« magát. Beszélgetésvezetőnk is hiába próbálja túlharsogva megkérdezni, valóban hiszi-e, amit mond. Tizenegy körül jár, néhányan kiszállingóznak. Félhangosan jegyzem meg, hogy legjobb lenne elhagyni a termet. Beszélgetésvezetőnk szerint dehogy hagyjuk, most kezd érdekes lenni. És valóban: második, valamivel szelídebb hullámként a felszólaló megpróbálja »megmagyarázni« az előadást. Miért volt jó éppen úgy, ahogy ők eljátszották. Hivatkozik Az *apa* egy nemrég látott svéd tévéfilm-változatára is. Kár, hogy azt látta csak és nem saját magát.

Más baj is van. A résztvevők *nem látják egymást*. Eljönnek, »leadják« a produkciót, meghallgatják a szakértőket és »szakértőket«, aztán hazamennek. Az eredményesen szereplő együttesek a megérdemelt siker örömeivel, a gyengébbek jobbára úgy érezve, hogy igazságtalanul »levágták« őket. Mint a bírósági tárgyalások tanúi, nem hallhatják a korábbi tanúvallomásokat. Csakhogy amazok legalább »fellépésük« után követhetik a tárgyalás további menetét.

Néha meg éppen két malomban örölünk. Mint az utolsó előtti este is. Érdekesség: jelen van a látott darab szerzője is. Rendezőként is egyben. Kényes helyzet: udvariasság és őszinteség közt kell választanunk. Udvarias kezdet után ezúttal is az utóbbi kerekedik felül. Mai témát vesz ugyanis célba a darab, ezen az erényén túl azonban kevés jó mondható róla, önkényesen egymás mellé rendelt vígjátéki jellegű és »komoly« (értsd: patetikus) részek váltogatják egymást. És a »komoly« részeknél különösen félresiklik, ironikus formában még úgy-ahogy elfogadhatnánk őket, de éppen ez az, ami nem megy. Általában baj van az iróniával, különösen tehetséges amatőr képességeinek határai éppen itt, a »rájátszásnál«, pontosabban annak elmaradásában mutatkoznak meg. Sokan közülük mintha nem értenék, hogy az elmaradottakat nem kell komolyan venni. És hát a kérdéses darab cselekménye is sokszor motiválatlan, nem egy fordulat önkényes, nehéz mit kezdeni vele. Mindez fokozatosan terítékre is kerül. Magam se állom meg, hogy szóvá ne tegyem, amiért a magnetofon szerepe a darabban minduntalan Sartre *Altonai foglyait* juttatja eszembe. Nem lesz bomba belőle. Nem éri készületlenül a szerzőt, emlékeztet rá, hogy Sartre drámáját darabjában emlegetik is. Elnézést kérek, amiért a kérdéses mondatot elszalasztottam. De persze ez nem mentség — nem az átvételre, hanem a funkciótlanságra. Vagy az erőltetett funkcióra inkább. Ezt már csak gondolom, miközben a vita tovább pereg. Mert azon sajnos már nem segíthetek, hogy amolyan igazi profi zsigerelésként, végleg me a darab körül folyjon a csatározás — főleg a szerző és a beszélgetésvezető között, már-már a személyeskedés határait súrolón. Aztán a szereplők közül feláll egy

kislány: másfél órája ül itt, beteg, fáj a torka, nem is vacsorázott még. Sok mindent hallott már, épp csak azt nem, hogyan játszotta szerepét. Ne a darabról beszéljünk tehát. Vagy ha igen, tegyék ezt egymás közt a szakértők, őket az érdekli, hol voltak jók, hol voltak rosszak.

Bizonyos szempontból alighanem igaza van. De persze annak a megállapításnak is, miszerint minden színházi előadás kezdete a darabválasztás.

*

Utolsó este. Eredményhirdetés előtt, *Golgota* után. A nyitott színpadon a darab díszletei hevernek festői rendetlenségben. Köztük egy koporsó, fél órája sincs talán, hogy egy megrendítőn ható fáklya tüntetés középpontjában szerepelt. Most egyszerű fekete deszkaláda csak. Rátéekintve beszélgetésvezetőnk megkérdezi, fekdjön-e bele a tegnapi viharos összeccapások után. Nem használ, belefektetik. Felgyülemlott sérelmek csapnak föl, mind többen a »viselkedését« teszik szóvá. Pedig úgy látszik, az a baj, hogy nem »viselkedett«. Hasztalan a kérdés, vajon színházról is okvetlenül a referátumok nyelvén kell-e beszélni. Nem, ezt nem lehet, rágógumi, Mannequin Piss, sőt homokosok, így kérem, nem lehet amatőrökkel bánni. És hát annyi szépet láttunk, nem lehetett volna valami szépet is mondani — mellesleg szépet mások éppen eleget mondtak. Hiába, »legnagyobb akadály a amatőrizmus fejlődésének« egyesek szerint éppen ő, a beszélgetésvezető. Mosolya széttárt kar, vállrándítás: mit lehet tenni... Aztán egy síri hang, miután elmondja, hogy az első este megvonták tőle a szót (lehetőség, nem emlékszem rá), arra hívja fel az amatőrszínhátszók szövetségének jelenlévő vezetőit, legközelebbi ülésükön vitassák meg a beszélgetésvezető személyének kérdését. Nyilván nem lesz szükség rá...

Évek óta nem volt ilyen jó — állapítom meg távozás közben. De azért egy kis fanyar mellékíz is megmarad. Na meg a fehérre meszelt drótkerítés képe a *Papháborúból*.